

ЗБІРНИК

наукових матеріалів

Громадська організація
«НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК
ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ»

ЗБІРНИК
наукових матеріалів

Київ – 2022

УДК 504.05+37
3 41

Рекомендовано до видання рішенням
Президії ГО «Національна академія наук вищої освіти України»
(протокол № 2 від 14 червня 2022 р.)

Рецензенти

Баль-Прилико Лариса Вацлавівна, доктор технічних наук, професор, декан факультету харчових технологій та управління якістю продукції АПК НУБІП України;

Кожина Ганна Михайлівна, доктор медичних наук, професор, завідувачка кафедри психіатрії, наркології, медичної психології та соціальної роботи Харківського національного медичного університету.

3 41 Збірник наукових матеріалів ГО «НАН ВО України» / за ред. акад. С. Табачнікова. К. : ДП «Експрес-об'ява». 2022. 218 с

ISBN 978-617-7389-21-6

DOI 10.51587/9786-1773-89216-2022-03

У збірнику наукових матеріалів розміщено дослідження учасників круглих столів: «Актуальні проблеми наслідків Чорнобильської катастрофи» та «Науково-освітня дипломатія: нові виклики та завдання»

Для широкого наукового та освітянського загалу.

УДК 504.05+37

ISBN 978-617-7389-21-6

© ГО «НАН ВО України», 2022

Мойсеєнко Валентина
доктор медичних наук, професор,
академік НАН ВО України
професор кафедри пропедевтики внутрішньої
медицини №2,
Національний медичний університет
імені О. О. Богомольця

Шостка Інна,
кандидат медичних наук, асистент кафедри
внутрішньої медицини №3,
Національний медичний університет
імені О. О. Богомольця

Тарченко Наталія,
журналіст

ДУШПАСТИРСТВО В ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОГО ВІЙСЬКА

Коли життя раптово змінюється, його неквапливий рух прискорюється, стає непередбачувано-небезпечним – будь яка людина відчуває розгубленість. Навіть сильна. Навіть та, яка свідомо залишила позаду мир та спокій і ступила на непевну стежину війни. Коли свистять кулі та лунають вибухи, про Бога, ту саму вищу силу, у якій тисячі імен, згадають навіть переконані атеїсти – мимоволі, підсвідомо. І саме там, під обстрілами потреба в спілкуванні із вищою силою, яка все бачить та, можливо, захистить – а в це хочеться вірити – стає майже фізичною. Ось чому саме на війні такою важливою є роль посередника між земним і там, що вище нас. Цим посередником і стає військовий священик. Капелан.

Слово «капелан» пішло від святого Мартина Турського, який з 15 років служив у кінноті Римської імперії. Його батько, легіонер, назвав сина на честь римського бога війни Марса. Холодної зими 338 року, перебуваючи у гарнізоні Ам`єну, він зустрів голого жebraка, та, щоб зігріти його, відрізав половину свого плаща, що латинською мовою називався сарра. Вночі юнакові приснився Ісус Хритос, одягнений в цей самий плащ. Половина плаща-капи стала пізніше предметом шанування у французькій армії, для поклоніння їй створили

похідний храм-намет, який називався «капелою» (від латинського *capella* походить і українське слово «каплиця»). Священника, який служив у цьому храмі, почали називати *capellanus*, капелан. Похідна церква із християнським священником була у кожному легіоні імператора Римської імперії Костянтина Великого. У 742-43 рр. у німецькому місті Регенсбурзі на першому східно-франкському соборі ухвалено рішення про участь священника у військовій службі, але з заборonoю носити зброю та брати участь в бойових діях [1].

На теренах нашої країни Православна християнська церква вже в XI–XIII століттях відігравала велику роль у всіх сферах життя, в тому числі у військовій. Великим князівським походам завжди передували молебні. Є свідчення, що священники були присутні й безпосередньо у війську під час походів.

Козаки Запорізької Січі були глибоко віруючими людьми, що не дивно – релігія проникала в усі аспекти буття тих часів. Боротьба за православну віру була головною рушійною силою національно-визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького у 1648–1654 роках. Вибираючи місце для «коша», козаки керувалися не тільки стратегічними, але й естетичними та релігійними міркуваннями. В обраній місцині вони перш за все будували церкву, найчастіше во ім'я Покрови Пресвятої Богородиці. До кінця свого існування Військо Запорозьке мало 44 постійні церкви та 13 каплиць. Кожне козацьке формування мало свою похідну церкву – особливий намет із грубого полотна.

Починаючи з другої половини XVI сторіччя про духовне життя запорізьких козаків опікувалися монастирі. Першим духовним керівником козаків вважається архімандрит Трахтемирівського монастиря. Цю обитель пограбували польські війська, що придушували повстання на Правобережній Україні, у 50-ті – 60-ті роки XVII століття. У другій половині XVII століття Кіш Запорізької Січі підпорядкувався Межигірському Спасо-Преображенському монастирю. Монастирі щороку призначали на січ священників та ченців для богослужіння.

Козаки підкорялися духовній владі служителів віри. Але водночас – і зі свого боку ставили до них певні вимоги. Передусім

вимагали живого спілкування, щоб проповіді не читалися з папірця і – українською мовою. Священнослужителям, особливо дяконам, слід було мати гарний голос та не зловживати спиртним. На Січі передбачалася щорічна ротація духовенства – щоб священнослужителі не завели тісних зв'язків із старшиною та не впливали на політичні рішення. Священнослужителі приймали присягу на вірність Кошу.

В першій половині XIX сторіччя вирішальною силою відродження української нації на півдастрійських землях стала греко-католицька церква [2]. Під час Австрійської революції 1848 р. у Львові створили Головну Руську Раду. Спротив процесам національного відродження українців з боку Відня та польського населення підштовхнув до створення загонів національної гвардії, селянської самооборони та батальйону гірських стрільців. У 1848 р. австрійський цісар Фердинанд дозволив формувати в імперії частини національної гвардії. З'явилися перші капелани українських військових формувань XIX століття. Релігійними потребами селянських добровольчих з'єднань опікувалися місцеві парохі.

До складу австро-угорської армії входило чимало українських полків, укомплектованих капеланами (фельдкуратами), що були греко-католиками. До їх обов'язків входили відправка богослужінь в місцях дислокації частин, сповідь куренів і сотень перед боями та важко поранених вояків, опікування хворими, культурно-освітня діяльність. Під час бойових дій капелани знаходилися в своїх частинах, розділяючи долю з солдатами. Багато капеланів потрапили у полон внаслідок поразки австрійських військ у 1918 році. В таборах полонених капелани створювали умови для релігійного й культурного життя. У березні 1919 р. усіх українських польових духівників, лікарів, ветеринарів та інвалідів звільнили. Вони дісталися на батьківщину, де точилася українсько-польська війна.

Греко-католицька церква на чолі з митрополитом Андрієм Шептицьким палко підтримувала ідею створення українського національного війська (2). Ще до війни її священники брали участь в діяльності товариств «Січові Стрільці». До Легіону Українських Січових Стрільців (УСС), який прирівняли до полку піхоти,

призначили капелана з числа священників греко-католицької церкви. На відміну від фельдкуратів австрійських полків, що виконували виключно релігійні функції, українські капелани вели бесіди зі стрільцями з різних питань фронтового життя. Діяльність польових духівників сприяла розгортанню на фронті у 1917 р. нового симптоматичного явища – братання вояків протидіючих армій. Зауважимо, що у фронтових частинах 8-ї російської армії, які діяли проти австрійських військ, частка українців сягала 55 %. Фронтовий досвід капеланів полку січовиків – отців Андрія Пшепюрського, Миколи Їжака, Юліана Фацієвича та Анатолія Базилевича перейняли і використовували польові духівники Української Галицької Армії у ході визвольних війн 1918–1920 рр.

Керівництво Центральної Ради, очоливши молоду українську державу в 1917 р., не дуже опікувалося релігійним життям, вважаючи його особистою справою громадян [2]. Лідери Центральної Ради ставилися негативно й до створення постійної регулярної армії. Вони схилилися до думки замінити військо народною міліцією. І тільки протистояння з Тимчасовим урядом росії та український національний рух в армії змусили уряд зайнятися військовим будівництвом. У листопаді 1917 р. організували Генеральний секретаріат військових справ, який очолив Симон Петлюра. Він і відновив військове духівництво. В новостворених українських полках спочатку панотцями були священники полків російської армії, але їх заміняли національно свідомі українські душпастирі. Дорошенківський та Богданівський полки Центральної Ради, де капеланами були отці П. Пащевський та М. Маринич, а також Галицько-Буковинський курінь Січових Стрільців Євгена Коновальця, в якому душпастирем був о. Олександр Маричев, виявилися в битві за Київ найбоєздатнішими військовими частинами. В цьому була значна заслуга духовенства, яке своїм впливом зміцнювало моральний дух вояків.

З приходом до влади Гетьмана Скоропадського [2], що був досвідченим воєначальником і глибоко віруючою людиною, ставлення до інституту військового духовенства кардинально змінилося. Першими капеланами гетьманського війська були патріотично налаштовані панот-

ці військових частин, сформованих за Центральної Ради. В Окремій Запорізькій дивізії дивізійним капеланом став протоіерей Анатолій Волкович – досвідчений військовий священник. Полковими священниками дивізії стали отці Василь Сукачів, Микола Маринич та Микола Машняга. Всі вони позитивно впливали на морально-політичний стан військових частин. Інакше виглядав корпус військових священників частин, укомплектованих офіцерським та унтер-офіцерським складом: його створили на базі формувань колишньої російської армії, де ставилися байдуже до українського питання. Після поразки Гетьманату майже всі військові священники залишили українське військо – внаслідок хибної політики Центральної Ради щодо душпастирської служби.

Керівництво УНР, пам'ятаючи про негативний досвід військового будівництва за часів Центральної Ради, відтак, враховувало фактор військового духовенства (2). За статусом і правами військових священників порівняли до старшин у званні підполковника, відповідно надали матеріальне і грошове забезпечення. Всі вони були православного віросповідання. У корпусі Січових Стрільців Є. Коновальця, який наполовину складався з греко-католиків, до штабу залучили представників православної і греко-католицької Церков. Діяльністю православних капеланів керував протоіерей О. Маричев, а греко-католицьких – о. Семен Гребенюк. На діяльності капеланів негативно відбилася відсутність законодавчої бази. Недоліки в організації служби військового духовенства були результатом безперервних бойових дій Армії УНР на кількох фронтах. Під час Зимового походу капелани діяли безпосередньо у військових частинах. Після поразки визвольної війни Армії УНР в союзі з Польщею проти більшовицької росії та інтернування українського війська в польські табори капелани продовжували служити в таборах. Серед вояків підтримувалася віра у повернення на Батьківщину та продовження боротьби.

В Українській Галицькій армії (УГА) в січні 1919 р. здійснили реорганізацію, що значно покращило її боєздатність [2]. Створили й вищий орган польового духовенства – Зарядче преподобництва на чолі з о. Миколою Їжаком. Багато польових духівників УГА разом зі стрільцями стояли на самих передових бойових позиціях. Серед

обов'язків польових духовників був облік полеглих вояків, організація їх поховань і створення стрілецьких цвинтарів. Майже третина капеланів загинули у ході бойових дій та епідемії тифу 1919–1920 рр., коли вони знаходилися поруч з важко та часто смертельно хворими бійцями. При переході на землі Наддніпрянської України УГА іноді зустрічала вороже ставлення населення. Проблему вирішували капелани, зав'язуючи дружні стосунки із місцевими священиками та проводячи разом з ними служби у церквах. Внаслідок спілкування з галицькими капеланами та під впливом їх національної свідомості деякі місцеві священики переймалися ідеями екуменізму.

На початку лютого 1920 р. Галицька армія змушена була піти на союз з Червоною Армією внаслідок свого катастрофічного стану та отримала більш як двомісячний перепочинок [3]. Армійські духовники залишилися без посад, але з війська ніхто не пішов. Нове командування враховувало суцільну релігійність особового складу УГА, і діяло обережно. Стрільці і старшини майже без перепон відвідували Службу Божу, місцеві храми. Колишні капелани тепер називалися «учителями моралі» або вчителями грамоти. В Червоній українській галицькій армії (ЧУГА) були впроваджені політкомісари частин – галичани, які під час перебування у полоні стали комуністами. 20 квітня 1920 р. наказом командувача ЧУГА інститут польових духовників ліквідовано остаточно. Капеланів наказано були вилучити зі складу частин армії й скерувати до штабу в Київ. Це викликало обурення особового складу і стало однією з причин антибільшовицького виступу галицьких бригад на фронті 24 квітня.

Напередодні нападу Німеччини на СРСР ОУН під проводом С. Бендери прагнула, щоб українські бійці отримали військовий вишкіл [4, 5]. Для цього намагалася використати німецький ресурс. Батальйони «Нахтігаль» та «Роланд» були проектом військової розвідки абверу. Спочатку сформували батальйон ім. Є.Коновальця. За гарний спів бійців він отримав назву «Соловей (Нахтігаль)». За вимогою українців в штат батальйону була передбачена посада капелана. Ним став о. Іван Гриньох. Трохи пізніше в Австрії сформували батальйон «Роланд». Його капеланом призначили о. Всеволода Дурбака. І. Гриньоху додело-

ся взяти участь в бойових діях – в 1941 р. на Вінничині. За це капелана нагородили Залізним Хрестом II ступеню. Пізніше І. Гриньох в складі Української головної визвольної ради домігся звільнення із концтаборів С. Бандери, Я. Стецька, А. Мельника. В. Дубрак пізніше брав безпосередню участь у боях – в Білорусії, отримав поранення. Згодом був капеланом у дивізії «Галичина».

Про створення української дивізії «Галичина» було оголошено у Львові в 1943 р. Один із ініціаторів, губернатор Галичини Отто Вехтер розумів, яке значне місце у світогляді галичан займає релігія, тому наполягав, щоб бійцями духовно опікувалися українські священники [6]. Німці підозріло ставилися до служіння українських капеланів, бо дивізія «Галичина» належала до структури СС, де військового духовенства не існувало. Командування СС вимагало від особового складу відрікатися від християнської віри, але для українців зробили виключення [2]. Головним капеланом дивізії став о. д-р Василь Лаба. Посади капеланів існували у кожному піхотному полку, а також у окремих дивізіонах і батальйонах. 12 священників, призначених до дивізії, пройшли вишкіл у таборі Зенгайм у Франції (6). Капелани дивізії неодноразово вступали у конфлікти з німцями, захищаючи вояків від огульних звинувачень. Польові духівники дивізії постійно були серед вояків. Загинули, або пропали безвісти половина капеланів, зокрема о. В. Лещинин, В. І. Дурбак, о. В. Стецюк (був розстріляний за наказом генерала Фрайтага, нібито за невиконання наказу), важко поранений і не повернувся в дивізію о. Й. Кладочний. Після війни, коли дивізійники здалися англо-американським військам, завдяки священникам, в тому числі дивізійним капеланам, вдалося переконати папу Пія XII посприяти, щоб вояки уникли репатріації до СРСР та залишилися на Заході [7].

«Поліська Січ» – повстанська армія, створена в 1941 р. на Поліссі під проводом отамана Тараса Бульби-Боровця. Бульбівці воювали проти нацистів і радянських військ, іноді співпрацюючи з якоюсь із сторін. Найбільш чисельною (3–10 тис. бійців) армія була в 1942 році. Повстанці разом з ОУН Мельника контролювали частину Полісся, в районі штабу Січі – міста Олевська, проголосивши Олевську

Республіку. Першим душпастирем став о. Михайло Симонович, якого із Т. Бульбою-Боровцем поєднували давні дружні стосунки (8). Під час ліквідації «Поліської Січі» в листопаді 1941 (внаслідок конфлікту із ОУН Бандери) штаб «Поліської Січі» на чолі з Т. Бульбою-Боровцем розташувався у о. Михайла Симоновича, де пробув три доби. Упродовж війни о. Олександр Симонович був заарештований червоними партизанами, від арешту йому вдалося втекти, а потім довелося тривалий час переховуватись. Під час війни переховував євреїв – мешканців сусідніх сіл. У повоєнний час продовжував служити священником, через доноси про своє минуле зазнав переслідувань з боку КДБ.

Специфіка партизанської війни проти сильного противника, якими були режими Берліну і Москви, надзвичайно ускладнювала організацію церковно-релігійного життя в формуваннях УПА [2]. Частини не мали можливості утримувати капеланів у штаті та створити умови для їх постійної діяльності. Для відправлення служб найчастіше запрошували місцевих парохів у районах дислокування. Деякі командири не довіряли православним і римо-католицьким священникам, надаючи перевагу греко-католикам. Священники, що співпрацювали з УПА, часто ставали жертвами нацистського, радянського та польського терору. Деякі частини мали постійних військових священників, які добровільно вступали до лав УПА. Участь греко-католицького духовенства в ОУН стала підставою для радянської влади ліквідувати непокірну церков. Священники допомагали бійцям і в період катакомбного існування, до початку 60-х років.

Багато священнослужителів різних конфесій взяли участь в подіях Революції Гідності 2014 р. – підтримуючи протестуючих, вони фактично взяли на себе роль капеланів. Прикладом міжконфесійного єднання став Майдан в місті Донецьку. Тут були Греко-католицької громади міста, Української православної церкви Київського патріархату, протестантських церков. Постійним учасником події став мусульманський муфтії Саїд Ісмагілов. У Майдані брав участь і паламар УПЦ Московського Патріархату Михайло Сиротенко, лікар Станції швидкої допомоги №1 в місті Донецьку. Але це була

його особиста позиція, яка не підтримувалася УПЦ МП та його керівництвом. За громадську позицію головний лікар Станції швидкої допомоги погрожував Михайлові Сиротенку звільненням. Пізніше Михайло стане священиком Донецької єпархії Православної церкви України та продовжить практику лікаря-кардіолога на вільній території Донеччини. Був активним учасником донецького Євромайдану пастор євангельської церкви «Асамблея Бога» Сергій Косяк. Він організував «молитовний марафон», під час якого представники різних релігій та конфесій збиралися в центрі міста та молилися за мир. Під час окупації був заарештований, зазнав тортур. Потім став капеланом на передовій, волонтером.

У 2014 р., з початком агресії Росії в Україні численні священики різних конфесій добровільно, отримавши офіційні дозволи Міноборони, пішли служити в різні бойові підрозділи. Проте, законодавчої бази для їх діяльності не існувало. Тільки в 2016 р. з'явилися штатні посади капеланів – спочатку в Нацгвардії, потім в ЗСУ. Закон «Про Службу військового капеланства» набирає чинності з 1 липня 2022 р. Ним передбачені права, обов'язки капеланів, взаємодія релігійних організацій із державою, матеріально-технічне забезпечення душпастирської служби та відповідальність. Після впровадження військового стану Президент пришвидшив реальне застосування цього Закону, де-факто, він вступив в силу в березні. Статус військових капеланів прирівняли до офіцерського.

З початком повномасштабного військового вторгнення РФ кількість капеланів в Україні значно збільшилась. Існують і екуменічні капеланські об'єднання – наприклад, ГО «Християнська служба порятунку», до якої входить 120 військових священнослужителів різних конфесій. Чимало капеланів тримають працюють на фронті від самого початку агресії Росії в 2014 р.

Отець Тарас Климович, старший капелан Рівненської єпархії ПЦУ при Оперативному Командуванні «Захід» з дитинства мріяв стати військовим, як його брат, але життя склалося, що прийняв духовний сан. Проте, стежка все одно повернула його до військової служби. Отець Тарас розповідає, що капеланська служба дуже важлива для

бійців, бо допомагає зігріти серця. А ще їм дуже допомагає увага, підтримка цивільних людей, особливо дитячі малюнки.

Духовним життям бійців 93-ї бригади Холодний Яр опікуються священники різних конфесій, і це чудовий приклад єднання.

– Єдність для мене є показником розуміння та прагнення робити одну справу у любові та повазі, – каже Пастир Олександр Петрушкевич (Протестантська церква).

– Єдність – це як частини тіла, як пальці на руці. Це цілісність, згуртованість, нерозривність, взаємний зв'язок в союзі миру, – погоджується Отець Максим Чебан (Православна Церква України).

– Єдність – це поєднання дітей небесного Отця в Ісусі Христі через дари Святого Духа, не зважаючи на всі відмінності, які є в християнстві, – резюмує Отець Олександр (Римо-католицька церква).

– Всі священники, що служать на полі бою, кажуть, що теперішня війна – священна, для українців, бо це не ми зі зброєю прийшли, а до нас. А отже – з нами Бог і Перемога.

Література:

1. Мартин Турський. URL: wikipedia.org.
2. Забзалюк Д. Є. Душпастирська служба українських військових формацій першої половини ХХ ст.: монографія. Львів : ЛьвДУВС, 2012. 188 с.
3. Ткачук П. Капелани УГА на фронтах українсько-польської війни 1918–1919 рр. Україна: Культурна спадщина, національна свідомість, державність. 2008. Вип. 17. С. 23–129.
4. Бандерівці у вермахті: за що воювали «Нахтігаль» і «Роланд»? 10 запитань історіку. URL: <https://www.google.com/search?>
5. «Нахтігаль» та «Роланд» – дружини українських націоналістів. URL: <https://www.google.com/search?>
6. Пономаренко Р. Вишкіл капеланів дивізії військ СС «Галичина» в Зеннгаймі та їх служба у дивізії (1943–1945 рр.). Historical and Cultural Studies. 2018. Т. 5. № 1. С. 35–42.
7. Стоцький Я. Духовна опіка в українській дивізії військ СС «Галичина». Вісті комбатанта. 2010. URL: komb-a-ingwar.blogspot.com.
8. Спогади сина першого душпастиря УПА, дисидента, Євгена Симоновича. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=WWmhWhHoONI&t=15s>